

PREHİSTORİK VE PROTOHİSTORİK DÖNEMLERDE NAZİLLİ VE ÇEVRESİ

Arş. Gör. Dr. Yavuz Selim KAYA

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Orcid Id: 0000-0002-4107-7528

Büyük Menderes Havzası'nın verimli toprakları içerisinde yer alan Nazilli ve çevresi; iklimi, coğrafi özellikleri ve özellikle Kıyı Ege ile İç Anadolu ulaşım sistemi içerisinde prehistorik çağlardan itibaren kullanılan doğal yol güzergâhlarından biri olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu yüzden bu bölge, farklı dönemlerde insan topluluklarına ve onların kültürlerine ev sahipliği yapmıştır. Gerek bilimsel nitelikli kazılarda elde edilen veriler, gerekse son yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları¹ sonucunda tespit edilen maddi kültür kalıntıları, bölgede hem yeni yerleşim yerlerinin belirlenmesinde hem de bölge kronolojisinin aydınlatılması açısından bu coğrafyanın önemini daha çok arttırmaktadır².

Aydın ilinin bir ilçesi olan Nazilli, Büyük Menderes Havzası, Akçay (Harpasos) Vadisi³ üzerinde Karia Bölgesi'nde⁴ yer almaktadır. Farklı coğrafi koşulları bir arada bulunduran ve kültürel birikimini prehistorik dönemlere değin uzatabilen bir bölge olarak dikkati çeken bu coğrafya, içinde Orta Büyük Menderes Ovası-Aydın Yöresi (Darkot-Tuncel 1995: 59) ya da Aydın Alt Yöresi (Arınç 2006: 190) olarak adlandırılan Büyük Menderes çöküntü merkezinde yer alır. Söz konusu bu bölge; Orta Büyük Menderes Havzası, Büyük Menderes (Maiandros) tarafından oluşturulmuş büyük bir dolgu etrafında alüvyonlu vadilerden ve ovalardan oluşmaktadır (Mason 1942-1943; Dewdney 1971; Pamir 1974). Elde edilen verilere göre Neolitik Çağ öncesinden⁵ itibaren iskân gören bu bölgede yerleşim birimleri daha çok yukarı nehir vadileri, küçük korunaklı ovalar, yüksek platolar, dağlık alanlardaki mağara ve kaya sığınakları ile Ege ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan geleneksel ticaret yolları üzerinde yer almaktadır (Yakar 2007: 275-276). Söz konusu bu coğrafi alanda en belirgin yerleşim modelini ise höyük tipi yerleşimler oluşturmaktadır.

Nazilli ve çevresinin konumuz olan dönemlerine ilişkin, bazı önemli bilimsel nitelikli kazılar gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında yer alan prehistorik merkezlerden biri Aphrodisias'tır (Joukowsky 1986a: 1 vd.; 1986b: 1 vd.; Joukowsky 1987: 31 vd). Yine Karacasu ilçesi sınırlarında bulunan ve Beycesultan kültürüne kısmen benzeyen Pekmez Höyük bir diğer önemli prehistorik merkezdir (Joukowsky 1986a; 1986b). 1985 yılında Aphrodisias'ın güneydoğusundaki Karahisar Höyüğü'nde müze kazısı yapılmış (Yaylalı-Akdeniz 2002: 1-40) ve yöre kültürü hakkında az da olsa önemli bilgiler edinilmiştir (Yardımcı 1986: 27-28). Ayrıca bu coğrafyada bir başka yerleşim olan Yassı Höyüğü'nde 1997 yılında başlatılan kurtarma kazıları da gerçekleştirilmiştir (Duru 1998: 17-33; Duru 1999: 131-138). Bunların yanında Aydın Koçarlı ilçesinde bulunan Küçüktepe Höyüğü'nde 2014 yılından itibaren

¹ Örneğin, ekibin bir üyesi de olduğum, Doç. Dr. Üyesi Sedat Akkurnaz başkanlığındaki "Aydın ili Yenipazar ilçesi, Orthosia Antik Kenti ve Nazilli ilçesi, Mastaura Antik Kenti Arkeolojik Yüzey Araştırması" bu önemli çalışmalardan birisidir. Akkurnaz 2020: 41-62; Akkurnaz 2022: 151-170.

² Bu çalışmadaki desteklerinden dolayı Prof. Dr. Suat Ateşlier'e, Doç. Dr. Sedat Akkurnaz'a ve Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Uzman Arkeolog Yusuf Çorbacioğlu'na çok teşekkür ederim.

³ Akçay (Harpasos) Vadisi ve çevresi ile ilgili ilk bilgileri Yunanlı tarihçi ve coğrafyacı Strabon'dan öğrenmekteyiz. Strabon, bu bölgede yer alan Orthosia Antik Kenti hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir. Strabon XIV. 1. 47.

⁴ Karia Bölgesi; barındırdığı kültürel ve tarihsel zenginliğiyle, 18. yüzyıl ile birlikte özellikle 19. yüzyıldan itibaren pek çok yabancı araştırmacı ve gezginin dikkatini çekmiştir. Bkz. Madran 1989: 227-234.

⁵ Neolitik Çağ öncesi yerleşimler hakkında detaylı bilgi için bkz. Yaylalı-Akdeniz 2012: 8-10.

Yazıtın bulunduğu noktadan dolayı Millawanda ile Mira arasındaki sınırı oluşturduğu düşünülmektedir (Peschlow- Bindokat 2002: 203; Yaylalı-Akdeniz 2002: 40).

Son olarak doğu-batı doğrultusunda uzanan Büyük Menderes'in oluşturduğu bereketli ve verimli ovada bulunan söz konusu bu yerleşimler, Nazilli ve çevresinin prehistorik ve protohistorik dönemlerine ait kültürel gelişmesini aydınlatan önemli yerleşim birimleridir. Buldukları coğrafi konum açısından söz konusu höyükler, Batı Anadolu Bölgesi'nin doğu ve güney bölgeleriyle bağlantılarına olanak sağlayacak önemli doğal yolların üzerinde bulunmalarıyla da dikkati çekmektedir. Doğal yolların sağladığı olanaklara uygun olarak bölgelerarası kültürel ilişkilerini gösterecek veriler sunmuştur.

KAYNAKLAR

- Akdeniz, E. 1997. "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüze Araştırmaları", 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara: 233-254.
- Akdeniz, E. 2002. "Büyük Menderes Havzasında Prehistorik Yerleşim Dokusu", *Belleten*, cilt 66, Ankara: 1-34.
- Akkurnaz, S. 2020. "Mastaura Antik Kenti", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 165: 41-62.
- Akkurnaz, S. 2022. "2020 Yılı Mastaura Antik Kenti Arkeolojik Yüze Araştırması", 2019-2020 Yılı Yüze Araştırmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 193/3, Ankara: 151-170.
- Arıncı, K. 2006. *Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri: Kıyı Bölgeleri*, Erzurum.
- Ateşlier, S. 2014. "On the Excavations of the Zeus Temple of Alabanda", *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu XXII*: 247-254.
- Çörtük, U. 2021. "Harpasos (Akçay) Vadisi'nin Tarihsel Süreci Üzerine Notlar", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz - Y. Çorbacioğlu, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul: 55-72.
- Darkot, B. - Tuncel, M. 1995. *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- Dewdney, J. C. 1971. *Turkey: An Introductory Geography*, New York.
- Duru, R. 1998. "Yassıhöyük Kazıları 1997", *Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5: 17-33.
- Duru, R. 1999. "1997 Yılında Yassıhöyük'te (Acıpayam) Yapılan Kazılar Hakkında Rapor", 20. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt: 131-138.
- French, D. H. 1961. "Late Chalcolithic Pottery in North-West Turkey and the Aegean", *Anatolian Studies XI*: 99-141.
- French, D. H. 1965. "Early Pottery Sites from Western Anatolia", *Bulletin of the Institute of Archaeology* 5: 15-24.
- French, D. H. 1967. "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia I. The İznik Area", *Anatolian Studies XVII*: 49-100.
- French, D. H. 1968. *Anatolia and the Aegean in the Third Millennium B.C.*, vol. I-II, Doktora Tezi, Cambridge University.
- French, D. H. 1969. "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", *Anatolian Studies XIX*: 41-98.
- French, D. H. 1997. "Early Bronze Age Pottery in Western Anatolia. A Summary 1970-1995", *Poliochni e l'antica età del Bronzo Nell'Egeo Settentrionale*, Atina: 569-595.
- Gates, M. H. 1996. "Archaeology in Turkey", *AJA* 100: 277 vd.
- Gerber, C. 2002. "Latmos (Beşparmak) Dağlarındaki Prehistorik Buluntulara Ait İlk Sonuçlar", *Birinci Uluslar Arası Aşağı Menderes Havzası, Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (15-16 Kasım 2001 Söke), İzmir: 194 vd.
- Günel, S. 2003a. "Aydın Bölgesi Yüze Araştırmaları Işığında Çatalkaya, Dedekuyusu ve Bahçetepe Yerleşimleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 20, sayı: 1: 53-70.
- Günel, S. 2003b. "Aydın ve Muğla İlleri 2001 Yılı Yüze Araştırmaları", 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Ankara: 113-126.
- Günel, S. 2004. "Aydın ve Muğla İlleri 2002 Yılı Yüze Araştırması", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara: 324-335.
- Günel, S. 2005. "Aydın ve Muğla İlleri 2003 Yılı Arkeolojik Yüze Araştırmaları", 22. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara: 183-192.
- Günel, S. 2009. "Çine-Tepecik 2007 Yılı Kazıları", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Ankara: 227-240.
- Günel, S. 2017. "Çine-Tepecik 2015 Yılı Kazıları", 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. cilt, Ankara: 239-252.
- Günel, S. 2018. "Çine-Tepecik 2016 Yılı Kazıları", 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. cilt, Bursa: 101-112.
- Günel, S. - Kanber, N. - Kıyak, T. K. 2020. "Çine-Tepecik Höyüğü 2018 Yılı Kazıları", 41. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4. cilt, Ankara: 185-200.
- Joukowsky, M. 1986a. *Prehistoric Aphrodisias I: An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve.
- Joukowsky, M. 1986b. *Prehistoric Aphrodisias II: An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve.
- Joukowsky, M. 1987. "Prehistoric Aphrodisias", *Aphrodisias de Carie, Colloque de l'Université de Lille III*, (Ed. J. de la Geniere-K. Erim), Paris: 31 vd.

- Joukowsky, M. 1989. "Exchange at Prehistoric Aphrodisias: Considerations", *Tahsin Özgüç'e Armagan. Anatolia and the Ancient Near East Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Edt. K. Emre - M. Mellink - B. Hrouda - N. Özgüç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 25-233.
- Joukowsky, M. 1993. "Prehistoric Aphrodisias: A Sondage in the Acropolis Theater", *Nimet Özgüç'e Armağan. Studies in Honor of Nimet Özgüç. Aspects of Art and Iconography: Anatolia and its Neighbors*, Edt. M. J. Mellink - E. Porada - T. Özgüç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 309-324.
- Kadish, B. 1969. "Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1967", *American Journal of Archaeology*, vol. 73: 49-65.
- Kadish, B. 1971. "Excavations of Prehistoric Remains at Aphrodisias, 1968 and 1969", *American Journal of Archaeology*, vol. 75: 121-140.
- Kaya, Y. S. 2021. "Nazillı'de Erken Bir Yerleşim: Toygar Höyük", *Nazillı ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz - Y. Çorbacıoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 73-90.
- Loury, J. L. 1986. "Prospection de la Vallée du Dandalas Campagne de Fouilles-1982", *Prehistoric Aphrodisias I, An Account of the Excavations and Artifact Studies*, Louvain-La Neuve: 725 vd.
- Lloyd, S. - Mellaart, J. 1962. *Beycesultan I, The Chalcolithic and the Early Bronze Age Levels*, Londra.
- Madran, E. 1989. "19. Yüzyıl Gezi Yapıtlarında Batı Anadolu Arkeolojisi", *Anadolu (Anatolia) 22*, Akurgal'a Armağan/Festschrift Akurgal, 1981/1983, Ankara: 227-237.
- Marchese, R. T. 1976a. *A History of Urban Organization in the Lower Maeander River Valley: Regional Settlement Patterns to the Second Century A.D.*, Diss. New York.
- Marchese, R. T. 1976b. "Report on the West Acropolis Excavations at Aphrodisias: 1971-1973", *American Journal of Archaeology* 80: 393-413.
- Marchese, R. T. 1986. *The Lower Maeander Flood Plain, A Regional Settlement Study*, Part I-II, BAR International Series 292, Oxford.
- Marchese, R. T. 1989. *The Historical Archaeology of Northern Caria. A Study in Cultural Adaptations*, BAR International Series 536, Oxford.
- Marchese, R. T. 1992a. "Orthosia Revisited. A Small City in Northern Caria", *Anatolica 18*, (Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten): 71-86.
- Marchese, R. T. 1992b. "Ancient Remains in Caria: The Watchtower At Arpas", *Anatolian Studies 42*: 47-51.
- Marchese, R. T. 1994. "The Theatre At Harpasa", *Anatolica 20*, (Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten): 233-247.
- Marchese, R. T. 1996. "Carian Notes. Funerary Practices in Maeander Valley", *Anatolica 22*, (Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten): 227-236.
- Mason, K. 1942-1943. *Turkey: Geographical Handbook Series*, London.
- Özdoğan, M. 2017. "Anadolu Arkeolojisiyle Özdeşleşmiş Bir Bilim İnsanı: David French'in Ardından", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, sayı 155: 17-24.
- Özdöl, S. 1997. *Ege Bölgesi Neolitik ve Kalkolitik Çağ Kültürleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Pamir, H. N. 1974. *Denizli: Explanatory Text of the Geological Map of Turkey, Türkiye Jeoloji Haritası*, (Ed. C. Erentoz), Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Ankara.
- Peschlow-Bindokat, A. 1997. "Latmos'un Dansçıları", *Atlas*, sayı 48: 115 vd.
- Peschlow-Bindokat, A. - Herbordt, S. 2001. "Eine Hethitische Großprinzeninschrift aus dem Latmos", *Archäologischer Anzeiger*, Heft 3: 363-378.
- Peschlow-Bindokat, A. 2002. "Latmos'ta Hititler", *Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (15-16 Kasım Söke), İzmir: 199 vd.
- Peschlow-Bindokat, A. 2006. *Tarihöncesi İnsan Resimleri Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri*, Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Smith, R. 2017. "Aphrodisias 2016", 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt: 263-284.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Geographika: XII-XIIIIV), Çev. A. Pekman, İstanbul, 1993.
- Tanırdı, O. - Özbaşaran, M. 2001. *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2000*, TASK Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tül, Ş. 1981. *Büyük Menderes Ovası'nda Prehistorik Yerleşimler*, DTCF Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Lisans Tezi, Ankara.
- Ünal, A. 2002. *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yakar, J. 1985. *The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, BAR International Series 268, Oxford.
- Yakar, J. 1991. *Prehistoric Anatolia, The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*, Tel Aviv.
- Yakar, J. 2007. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çev. Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yardımcı, N. 1986. *Eski Eserler ve Müzeler Bülteni*, sayı 8, Ankara.
- Yaylalı, S. - Akdeniz, E. 2002. "Aphrodisias Müzesi'ndeki Karahisar Buluntuları", *OLBA VI*, Mersin: 1-40.
- Yaylalı, S. - Akdeniz, E. 2012. "Kent Tarihi", *Aydın İl Tarihi*, Özyurt Matbaacılık, Ankara: 8-56.

Yaylalı, S. - Akkan, Y. - Tütüncüler, Ö. - Erdan, E. 2016. "Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2014 Yılı Kazı Çalışması", 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. cilt: 417-432.
Yaylalı, S. - Akkan, Y. - Tütüncüler-Bircan, Ö. - Erdan, E. 2018. "Çakırbeyli-Küçüktepe Höyük 2015-2016 Çalışmaları", 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. cilt: 113-131.

İnternet Kaynakları

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1238&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1238&html=ages_detail_t.html&layout=web)
<https://kulturenvanteri.com/>
<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/25465,aydin-ili-yenipazar-ilcesi-hamzabali-koyu-bahcearasi-me-.pdf?0>
<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-94290/yenipazar.html>
[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=12435&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=12435&html=ages_detail_t.html&layout=web)
<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/24928,aydin-ili-bozdogan-ilcesi-kavakli-koyu-kavakli-hoyugu-i-.pdf?0>
<https://www.hittitemonuments.com/suratkaya/index-t.htm>

Resim 1. Latmos (Beşparmak) Dağları'nın Görünümü (Prof. Dr. Suat Ateşlier Arşivi).

Resim 2. Latmos (Beşparmak) Kaya Resimlerinden Bir Görünüm (Prof. Dr. Suat Ateşlier Arşivi).